

Markus Hiekkänen, *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Helsinki: Otava 2003. 270 s.

Suomen keskiaikaisten kirkkojen tutkimus on vuosikymmenten saatossa kytkeytynyt enemmän ja vähemmän kiinteästi aihepiirin kansainväliseen tutkimukseen. 1800-luvun kokonaisvaltainen kulttuurihistoriallinen suuntaus on eräällä tapaa tehnyt uuden tulemisen 1900-luvun lopun kontekstitutkimuksessa. Tähän 1980-luvulta alkaen erityisesti saksalaisessa taidehistoriassa yleistyneeseen holistiseen näkökulmaan voidaan liittää myös dosentti Markus Hiekkasen suomenkieliselle yleisölle suuntaama yleistajuinen teos. Kirja on kokonaisesitys kirkkorakennuksesta kulttuurisena ilmiönä. Hiekkänen tarkastelee keskiajan kirkkojen rakentamista taloudellisena ja hallinnollisena, uskonnollisena ja teologisena, arkeologisena ja taidehistoriallisena kysymyksenä.

Kirkkorakennuksen vaiheiden esittelyssä tuodaan esille rakennusprojektin tekniset haasteet, erikoisammattilaisten taidot ja tavallisten seurakuntalaisten panos. Esitys laajenee rakennusarkeologisesta ja taidehistoriallisesta systematiikasta kokonaisvaltaiseksi fyysisen ympäristön tarkasteluksi. Liturgianhistoriallisista lähteistä, kanonisen lain määräyksistä ja säilyneestä esineellisestä aineistosta muodostuu syy- ja seuraussuhteiden verkosto. Esimerkiksi kirkon vihkimiseen liittyvien seremonioiden tai

vuotuisen liturgiseen elämään kuuluneiden tapojen selostuksella on selkeä tarkoituksensa kirkon sisustuksen ja esineistön selittäjänä.

Markus Hiekkasen vuonna 1994 ilmestynyt väitöskirja aiheutti laajan keskustelun Suomen keskiaikaisten kirkkojen iästä. Hiekkasen kehittämä systemaattinen rakennusosien analyysi ja siihen yhdistetty luonnontieteellisten menetelmien käyttö muutti ratkaisevasti käsitystä rakentamisperiodeista. Työn tulokset pakottivat taidehistorioitsijat luopumaan viimeisestään uskosta maakunnalliseen malliin, jolla on paralleelinsa saksalaisessa ja pohjoismaisessa 1900-luvun alkupuolen taidehistoriallisessa kirkkotutkimuksessa. Iikka Kronqvistin ryhmittelyssä erityisesti päätykolmioiden koristelutavat nousivat maakunnallisten ominaispiirteiden kuvastajaksi. Hiekkasen tutkimuksen myötä monet kirkoista "nuortuivat", ja kokonaisvaltainen analyysi vakiinnutti ajatuksen kolmesta kirkkosukupolvesta.

Kolmas kirkkosukupolvi, johon Hiekkanen laskee kuuluvaksi suurimman osan (3/5) Suomen keskiaikaisista kivikirkoista, nousee kiinnostavasti esille uudessa kirjassa. Tämän 1480-luvulla alkaneen ja 1560 tienoilla päättyneen jakson aikana rakennettiin kirkkoja Ylä-Satakuntaan, Hämeeseen, Pohjanmaalle sekä Savoan ja Karjalaan. Samaan aikaan vanhalla kulttuurialueella Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla puukirkkoja korvattiin rakentamalla kivikirkoja. Myös saaristoon muurattiin kivistä kappelikirkoja. Uudenmaan kirkot ajoittuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta toisen rakennusjakson ajalle 1400-luvulle.

Keskiaikaisen kirkollisen rakennusprojektin päätöstä Hiekkanen selittää historiallisilla tekijöillä. Venäläissota 1495–1496 ja 1500-luvun alun poliittiset levottomuudet merkitsivät yhden kulttuurikauden loppumista. Reformaation aiheuttamaa seurannaisvaikutusta Hiekkanen suhteuttaa taloudelliseen ja henkiseen rakennustyöhön. Keskenjääneiden kirkkojen problematiikkaan kirja tuo vankat perustelut. Holvaamattomuus oli aikaisemmalle tulkintatavalle osoitus vanhakantaisuudesta. Hiekkasen soveltama historiallinen kontekstualisointi puolestaan selittää ilmiötä äkillisellä taloudellisella kriisillä ja toisaalta sillä, että pohjoismaiseen rakennustapaan kuuluu puukirkkojen perintönä myös vaihtoehtoisen lautaholvin käyttäminen. Huomattava seikka on, ettei rakennuttajan alkuperäinen tarkoitus kaikissa tapauksissa edes ollut tiiliholvauksen aikaansaaminen.

Hiekkanen suhtautuu viisaan varovaisesti keskiaikaisen kirkkotilan rekonstruointiin. Pohtiessaan kuoria rajanneiden rakenteiden sijoittumista hän pitäytyy suuntaa-antavissa ehdotelmissa. Piirustuksena on esitetty Laitilan kirkon pohja kuorialueen rajautumisvaihtoehtoineen. Hiekkanen myötäilee pohjoismaisessa interiöörin tutkimuksessa vallitsevaa näkemystä, jonka mukaan ainakin tuomiokirkoissa ja suurissa pitäjänkirkkoissa oli myöhäiskeskiajalla kuorin ja runkokuoneen rajalla kuoriaita tai -lehterirakenne.

Rekonstruoinnissa ruotsalainen liturgianhistoriallisesti suuntautunut keskiajan kirkkointeriöörin tutkimus on edennyt rohkeasti tästä useita askeleita eteenpäinkin: *Mässä i medeltida socken* -projekti toteutti Endren kirkossa Gotlannissa vuonna 1989 filmatisoinnin, jolla pyrittiin ennallistamaan 550 vuotta aikaisempaa tilannetta. Kirkkotilan esineellisestä koosteesta vastasivat katolinen teologi Anders Piltz ja ruotsalaisen kirkollisen esineperinteen erikoisasantuntija Bengt Stolt.

Hiekkasen kirjan lopussa on kaksikymmentä tiiviisti esitettyä tapauskohtaista esimerkkiä keskiajan kirkollisista rakennuksista. Esimerkit luovat hyvän ajallisen poikkileikkauksen erityyppisiin kirkkoihin eri puolilla Suomea.

Näkökulman valinta tuo aina keskiöön valitun painotuksen mukaiset asiat. Reunalle jää näkökulman kannalta vähemmän painokkaita seikkoja. Niin on käynyt tässäkin kirjassa. Kuvakulma olisi toisenlainen, jos sosiaaliset tekijät ja kirkollisen vallan suhteet olisi otettu aktiivisempaan rooliin. Uskoakseni juuri tältä akselilta ovat löydettävissä kiinnostavimmat uudet tutkimusalueet. Hiekkanen sivuuttaa varsin vähäisellä tarkastelulla tuomiokapituliin, yksityisiin vaikuttajiin ja uskonnollisiin yhteenliittymiin liittyvät kysymykset. Tämä kuvastuu siinä, miten niukasti sivualttareita ja esimerkiksi kirkollisia rukoushetkiä on käsitelty. Keskusorganisaation ja sen avainhenkilöiden rooleja tutkimalla voidaan valottaa sosiaalisia verkostoja, joilla on ollut monitasoisesti vaikutusta myöhäiskeskiaikaiseen lahjoituskäytäntöön. Tämän analyysin avulla avautuvat kirkon johtomiesten ja maallisen valtaeliitin väliset suhteet, ja esimerkiksi vaakunamaalausten tulkintaan tulee uusia selittäviä tekijöitä.

Paikan päällä kenttätyössä tehdyt omat havainnot ja tietojen kurinalainen systematisointi yhdistettynä kriittiseen tieteelliseen mielikuvitukseen on johtanut lopputulokseen, joka säilyttää arvonsa

aihepiirin keskeisenä esityksenä pitkään. Hiekkänen on saanut tulkintaansa vaikuttaneita virikkeitä varsin pirstaleisesta, pääosin pohjoismaisesta aihepiirin tutkimuskirjallisuudesta. Teos on nootittamaton, mutta selkeästi laaditut kirjallisuusluettelot johdattavat tieteellisistä lähtökohdista kiinnostuneen lukijan helposti kirjoittajan käyttämien aikaisempien tutkimusten pariin. Joitakin keskeisiä aihepiirin kansainvälisiä perusteoksia jää kuitenkin kaipaamaan. Esimerkiksi Eamon Duffyn *The Stripping of the Altars – The Traditional Religion in England c. 1400–1580* vuodelta 1992 olisi puoltanut paikkaansa selkeänä yleisesityksenä.

Markus Hiekkasen kirja on erinomainen tietopaketti historiatieteiden ja teologian opiskelijoille. Kirkoista kiinnostuneen harrastajan teos tempaisee mielenkiintoiselle matkalle menneisyyteen. Esitys on selkeää ja hyvin jäsenettyä. Vastausta johonkin tiettyyn kysymykseen etsivä löytää teoksesta helposti kaipaamansa informaation. Kuvitus on huolella valittua, mutta valitettavan niukkaa varsinkin asiasta kiinnostuneen harrastajan kannalta. Liitteeksi on laadittu luettelo Suomen keskiaikaisista kivikirkoista ja kirkkojen suojeluspyhimyksistä. Tietopakettia täydentävät kirkkojen sijoittumiskartta, kronologinen taulukko ja sanasto keskeisistä käsitteistä.

Hanna Pirinen

FT, dosentti

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto

hapirine@campus.jyu.fi